

ще більш, інтегровану сукупність індивідуальних адаптацій. Групова адаптація використовується групою підприємств які об'єднуються з метою пристосування до змін зовнішнього середовища спільними зусиллями.

Серед розглянутих видів адаптації на наш погляд більш ефективною в умовах кризи є групова адаптація, яка спрямована на збереження економічних інтересів декількох підприємств чи окремого регіону чи визначеної галузі. Саме групова адаптація забезпечить розробку оптимальних засобів боротьби із кризою, індивідуальна адаптація може забезпечити вихід з кризи одного підприємства та одночасно створити ще більш негативні умови для функціонування його контрагентів. Індивідуальна адаптація в умовах кризи лише загострить негативні впливи зовнішнього середовища на роботу підприємств.

Тимчасова адаптація передбачає використання засобів та інструментів адаптації лише у випадках гострої потреби, при досягненні бажаного результату використання адаптаційних засобів припиняється. Періодична адаптація передбачає зміни у системі управління тільки при зміні зовнішнього середовища, пристосувавшись до середовища підприємство припиняє використовувати засоби адаптації у процесі управління. Постійна адаптація використовується підприємствами у нестабільному, швидко мінливому середовищі, передбачає безперервне використання засобів адаптації у процесі управління.

В умовах кризи підприємства як правило радикально змінюють звичні методи управління і вони, як правило, є характерними засобами саме тимчасової адаптації.

Кількісна адаптація – передбачає зміну концентрації використання засобів адаптації, що спрямовані на пристосування підприємства. Якісна адаптація – передбачає використання нових та новітніх засобів, які б сприяли процесу пристосування підприємства до зовнішнього середовища. Модуляційна адаптація – передбачає зміни у використанні вже існуючих на підприємстві засобів та інструментів пристосування до середовища.

Для кризових умов господарювання оптимальним є модуляційна адаптація яка поступово трансформується в якісну. Якісна адаптація має можливість забезпечити нормальне функціонування підприємства не змінюючи його активи і пасиви у значній мірі, використовуючи при цьому його потенціал.

На підприємстві може використовуватись як адаптація одного виду так і адаптація декількох видів. У першому випадку адаптація спрямована на досягнення певного результату за допомогою визначених засобів, направлених на пристосування окремого підрозділу чи відділу підприємства. У другому випадку коли підприємство використовує декілька засобів адаптації, що направлені на пристосування підприємства у цілому.

Поодинокі засоби адаптації підприємства в умовах кризи, на наш погляд, є не ефективними, лише комплекс адаптаційних заходів на підприємстві дає можливість виробити систему протистояння кризовим явищам.

Адаптація спрямована на виживання передбачає цілеспрямовані дії, що направлені на формування у підприємства властивостей, що забезпечують йому безбиткове функціонування у зовнішньому середовищі. Адаптація спрямована на розвиток, використовується підприємствами які впевнено почувають себе в існуючих умовах функціонування та прагнуть підвищити ефективність своєї діяльності з метою розширення масштабів виробництва.

Кризові явища погіршують роботу майже всіх суб'єктів господарювання, але в залежності від їх стійкості у різній мірі, виходячи з цього засоби адаптації розвитку втрачають свою актуальність і першочерговими стають засоби адаптації виживання.

Висновок. Підсумовуючи зазначимо, що поняття “адаптація підприємств” нове для вітчизняних підприємств, але відіграє важливу роль у розвитку сучасної підприємницької діяльності. Адаптація підприємств є обов'язковою умовою і головним критерієм ефективності господарської діяльності в умовах кризи. На наш погляд, змістовність поняття “адаптація підприємств” не змінюється у залежності від змін умов функціонування вітчизняних підприємств, а лише посилюється в умовах кризи її важливість і значущість.

Література

1. Менеджмент для магистров / Под ред. А.А. Епифанова, С.Н. Козьменко. – Сумы: Университетская школа, 2003. – 762 с.
2. Murphy R. Adaptive Processes in Economic Systems. – N.Y. – 1965.
3. Авраамова Е. Адаптация промышленных предприятий к рыночным условиям / Е. Авраамова, И. Гурков // Вопросы экономики. – 1997. – №11. – С.145-149.
4. Мельник А.О. Становлення та розвиток поняття “адаптація підприємства / А.О. Мельник // Вісник Технологічного університету Поділля. – 2004. – Ч. 2, Т. 2., № 1. – С. 135–138.

УДК 310.131.7:621(477)

М.О. ЛЕВЧЕНКО
Хмельницький національний університет

ГЕНЕЗИС ТА КЛАСИФІКАЦІЯ РИЗИКІВ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Досліджується еволюція терміну “ризик”. Проведено аналіз існуючих підходів щодо класифікації видів ризиків промислових підприємств, розроблено класифікацію ризиків, яку доцільно використовувати при плануванні діяльності машинобудівних підприємств.

The evolution of term “risk” is analyzed. The research of the legacy approaches to the industrial enterprises risk classification is made and the efficient classification of risks that it is rational to use in planning activities of machine-building enterprises is developed.

Вступ. Розробка економічно обґрунтованої класифікації ризиків для промислових підприємств має важливе значення, оскільки є необхідною передумовою вибору оптимального методу аналізу, оцінки та управління для кожного ризику чи групи ризиків. Промислові підприємства зможуть визначити свої підходи та методи управління економічними ризиками лише за умови, що вони будуть спроможними правильно класифікувати види ризику у процесі здійснення господарської діяльності, а також знати, наскільки істотними є ці ризики та які вони несуть в собі загрози.

Аналіз останніх досліджень. Проблема класифікації ризиків досліджується як вітчизняними, так і зарубіжними економістами, зокрема: Байдою Н.В., Бочарніковим В.П., Гранатуровим В.М., Зайцевою І.А., Леоніною В.В., Редхедом К., Х'юсом С., Харко А.Ю. та ін. Аналіз опублікованих робіт свідчить про те, що проблема генезису та класифікації ризиків промислових підприємств залишається недостатньо розробленою.

Метою статті є дослідження еволюції формування наукових уявлень про ризик та систематизація ризиків, які супроводжують діяльність промислових підприємств.

Результати дослідження. Історична практика свідчить, що ризик, тобто невизначеність, якою обтяже не підприємство, став яскраво проявлятися при розвитку товарно-грошових відносин та конкуренції учасників господарської діяльності. Поняття “ризик” має досить тривалу світову історію, але найактивніше різні аспекти даної категорії почали вивчатись в кінці XIX– на початку XX століття. Вчені-економісти дають різні визначення поняття ризику, його рис, властивостей, елементів, функцій та факторів. Це пояснюється тим, що ризик – дуже складне явище, яке має безліч відмінних один від одного, а іноді й протилежних складових. Деякі дослідження свідчать, що термін “ризик” арабського походження. Інші дослідники вважають, що термін “ризик” походить від грецьких слів *risikon*, *ridsa* – круча, скеля. Не виключена можливість його походження з інших мов, так, в італійській *risiko* означає “небезпека”, “загроза”; *risicare* – “лавірувати між скель”, у французькій *risque* – “загроза”, “ризикувати” [1, 2].

В англійській мові термін ризик з'явився тільки в XVII ст. і найчастіше в науковій літературі, наприклад, в роботах А. Сміта та інших класиків використовувалося слово “*hazard*” (небезпека), і лише у XX столітті слово “*risk*” остаточно затвердило себе в економічній літературі і діловій практиці [1].

Наукові уявлення про ризик склалися поетапно. Дослідження категорії “ризик” тісно пов'язане з розвитком теорії ймовірності. Потім поняття ризику з'явилося у військових, економічних, демографічних, медичних, біологічних, правових та інших дисциплінах. У XVII ст. починають закладатися фундаментальні основи наукового дослідження ризику. У працях Д. Граунта, Я. Вітта, Е. Галлея та ін. вчених були сформульовані основні завдання дослідження ризику та підходи його класифікації. Дослідники вважають, що перші спроби наукового визначення змісту та сутності терміну ризик були здійснені відомим швейцарським математиком, академіком Петербурзької академії наук Д. Бернуллі в 1738 р. [6].

У процесі дослідження генезису терміну ризик нами подана хронологічна таблиця еволюції формування даного терміну з основними підходами щодо інтерпретації даної категорії (табл. 1) [4, 6].

Таблиця 1

Еволюція формування терміну “ризик”

Автор, рік	Термін
1	2
1. Д. Бернуллі, 1738 р.	Здійснив перші спроби наукової оцінки ризикових рішень в умовах невизначеності з урахуванням поведінки споживачів
2. А.Сміт. “Дослідження про природу та причини багатства народів”, 1776 р.	Основи теорії підприємницького ризику викладені на прикладах оплати праці робітників, діяльності лотерей та страхових компаній. Цю теорію ризику А. Сміт використовував і для пояснення тенденції норми прибутку в різних галузях економіки. А. Сміт дійшов до висновку про те, що професії з високим рівнем ризику гарантують в середньому більш високу оплату, ніж професії з низьким рівнем ризику
3. А. Мілль “Принципи політ-економії”, 1848 р.	Валовий прибуток на капітал складається з заробітної плати управлінського персоналу, премії за ризик та відсотку. Багато уваги присвячено різниці між капіталістом, що отримує відсоток за відмову від задоволень, та підприємцем, що отримує компенсацію за ризик
4. Й Тюннер, “Ізольована держава”, 1850 р.	Пов'язав прибуток підприємця з невизначеним ризиком, від якого не можливо застрахуватися. Вважав, що підприємницький прибуток можна отримати, вирахувавши з валового прибутку відсоток на інвестований капітал, плату за управління, страховий внесок. Остання складова розраховується відповідно до кількісно вимірюваного ризику
5. К. Маркс “Капітал”, 1867 р.	Поглибив теорію ризикової діяльності. У відповідності до його висновків, здійснення ризикованих інноваційних інвестицій, з одного боку, дозволяє в певній мірі переборювати обмеженість економічної віддачі факторів виробництва, а з іншої – істотно подавляти дію закону зниження доходності інвестованого капіталу

1	2
6. А.Маршалл, А. Піру, 1930-ті роки	Розробили основи неокласичної теорії підприємницького ризику. Підприємець, що працює в умовах невизначеності, і прибуток якого є випадковою змінною, повинен керуватися у своїх діях двома критеріями: ризиками очікуваного прибутку та величиною їх можливих коливань. Його поведінка зумовлена концепцією граничної корисності. З двох варіантів капіталовкладень, що мають принести однаковий розмір прибутку, вибирається варіант, в якому коливання прибутку є меншими
7. Дж.М. Кейнс. “Загальна теорія зайнятості, процента і грошей”, 1936 р.	Стверджував, що ризиком є частина вартості, пов’язана з можливими витратами, викликаними непередбаченими змінами ринкових цін, надмірним спрацюванням обладнання, катастрофами. Він наголошував на існуванні “втрат ризику”, необхідних для покриття відхилень реальної виручки від очікуваної. Доцільним є врахування трьох видів ризику: ризик підприємця (позичальника), ризик кредитора, ризик зменшення цінності грошової одиниці. Він також звернув увагу на роль схильності до азарту в діяльності підприємств. Всі види ризиків не прогнозовані. За Кейнсом, “схильність до ризику” – специфічна риса підприємця
8. Дж. фон Нейман, О. Моргенштейн, 1940-ві роки	Вперше дослідили проблему максимізації корисності індивідуума й прибутку фірми з урахуванням фактора ризику. Вони запропонували “просту лотерею”, яку можна трактувати як атом ризику. Лотерея – це ситуація з двома наслідками, кожен з яких настає з певною ймовірністю
9. Г. Марковіц, Р. Тобін, В. Шарпом, 1950–1960-ті роки	Г. Марковіц запропонував, а Р.Тобін узагальнив економіко-математичну модель обрання оптимальної структури портфеля фінансових активів. Р.Тобін довів, що вона не залежить від схильності інвестора до ризику. Оцінюючи вартість активів, вчені пов’язують її з поняттям ризику – невизначеністю щодо отримання доходу взагалі чи одержання в тому обсязі норми доходу від інвестицій, на який розраховує інвестор. У 1952 р. Г. Марковіцем і В. Шарпом була запропонована сучасна теорія ризику. Суть її в тому, що учасники фондового ринку керуються двома цілями: підвищенням рівня очікуваного доходу і зниженням рівня ризику доходу. Їх досягнення можливе тільки за умови створення ефективного інвестиційного портфеля, що можливий для даного фондового ринку в єдиному варіанті. Г. Марковіц запропонував вважати показниками рівня ризику відхилення очікуваного значення випадкової змінної (прибутку) від її середнього значення – варіацію та стандартне відхилення. Вагомим внеском В. Шарпа у теорію ризиків був розподіл загального ризику на дві умовні частини: систематичний ризик як наслідок загальних економічних зрушень і специфічний ризик як результат господарської діяльності окремого підприємства. У період з 1950 по 1960 роки ризик став предметом міждисциплінарних досліджень і об’єктом вивчення багатьох конкретних наук: теорії ігор, ймовірності, прийняття рішень, логіки, військових, медичних, економічних, правових дисциплін. Виникла нова галузь знань – ризикологія як наука про економічний ризик. У країнах з ринковою економікою в області ризикології почало проводитися багато досліджень
10. Вітлінський В.В., Верчено П.І., 2004 р.	Ризик – це економічна категорія, яка відображає особливості сприйняття заінтересованими суб’єктами економічних відносин об’єктивно існуючих невизначеності та конфліктності, іманентних процесам цілепокладання, управління, прийняття рішень, оцінювання, що обтяжені можливими загрозами і невикористаними можливостями
11. Івченко І.Ю., 2004 р.	Ризик – це діяльність, пов’язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, у процесі якого є можливість кількісно і якісно визначити ймовірність досягнення передбачуваного результату, невдачі і відхилення від мети

А. Маршаллом, одним з перших, були розглянуті проблеми виникнення економічних ризиків, його праці були початком створення неокласичної теорії ризиків. Дж. М. Кейнс ввів в науку поняття “схильність до ризику”, охарактеризував інвестиційні та підприємницькі ризики [4].

У праці Ф. Найта “Ризик, невизначеність та прибуток” вперше була висловлена думка про ризик як кількісну міру невизначеності. У працях О. Моргенштейна і Дж. Неймана також були розроблені питання теорії ризику, що відображають взаємозв’язок понять “невизначеність” і “ризик”.

Вітчизняними ученими А.П. Альгіним, Б.А. Райзбергом були розроблені проблеми сприйняття ризику як складного соціально-економічного явища, що має безліч суперечливих основ [2, 5].

Враховуючи те, що тема статті передбачає дослідження класифікації ризиків у діяльності промислових підприємств, необхідно подати визначення ризику діяльності підприємства.

На нашу думку, ризик діяльності підприємства – це явище, що виникає на підприємстві і характеризується рівнем можливої загрози для виробництва та реалізації продукції, наслідком якого є неодержання або недоодержання прибутку. Складність класифікації ризиків полягає у їх різноманітності. Класифікація видів ризиків промислового підприємства повинна відповідати двом вимогам, по-перше, мати практичне використання і органічно вписуватися в систему управління ризиками, по-друге, відображати певну сторону сутнісної характеристики ризику [3, 7].

Оцінка різних підходів щодо класифікації ознак ризиків дає змогу розробити власну класифікацію ризиків промислових підприємств (рис. 1). Розроблена класифікаційна система факторів включає групи, підгрупи й різновиди факторів ризику, що властиві підприємствам промисловості. Слід зазначити, що розглянуті групи факторів ризику підприємства містять у собі десятки конкретних, здатних вибірково діяти на кожному промисловому підприємстві факторів. Однак це найбільш типові фактори ризику саме для промислового підприємства.

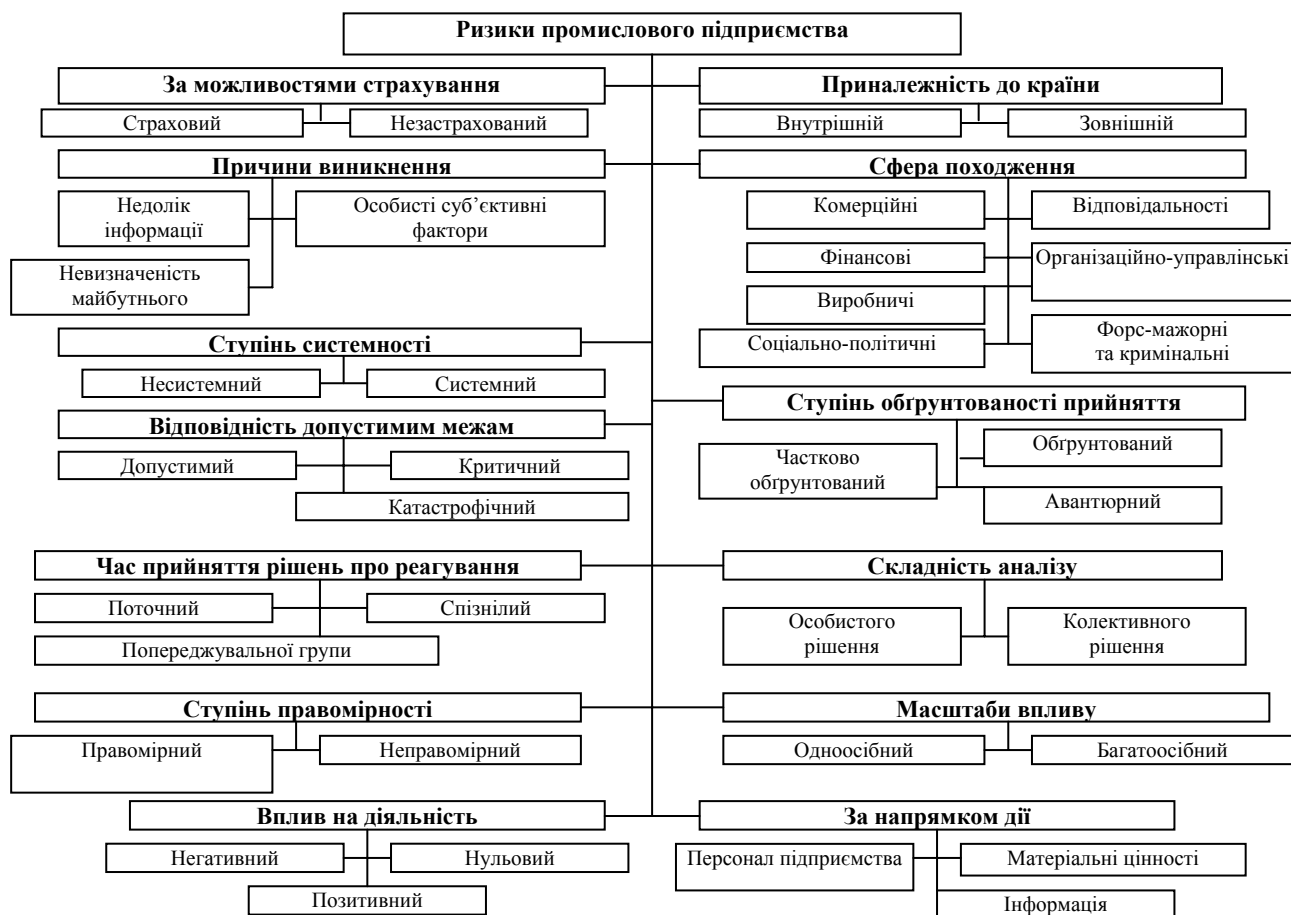


Рис. 1. Класифікація ризиків промислового підприємства

На рис. 2 представлена класифікація виділених факторів ризику за сферою походження з метою встановлення впливу факторів ризику, які більшою мірою впливають на ризик діяльності промислових підприємств. Форс-мажорні, соціально-політичні й кримінальні фактори ризику, що становлять окремі групи з аналізу виключені, тому що їх вплив передбачати неможливо [4, 6]. Доцільність класифікації заснована на необхідності ретельного вивчення специфічних особливостей процесів, що відбуваються в окремо взятій сфері життєдіяльності підприємства й можливості розробки спеціальних рекомендацій з локалізації загроз і підвищення безпеки відповідної сфери. Аналізуючи рис. 2, можна припустити, що найбільш істотно на ризик діяльності підприємств впливають: відмова або неможливість споживача придбати продукцію, вироблену підприємством; помилки в дослідженні ринку, в ефективності реклами; штрафи, пені, неустойки, судові витрати; зупинка виробничого процесу; перебої у сфері забезпечення; затримка або несплата дебітором боргів; падіння ліквідності підприємства.

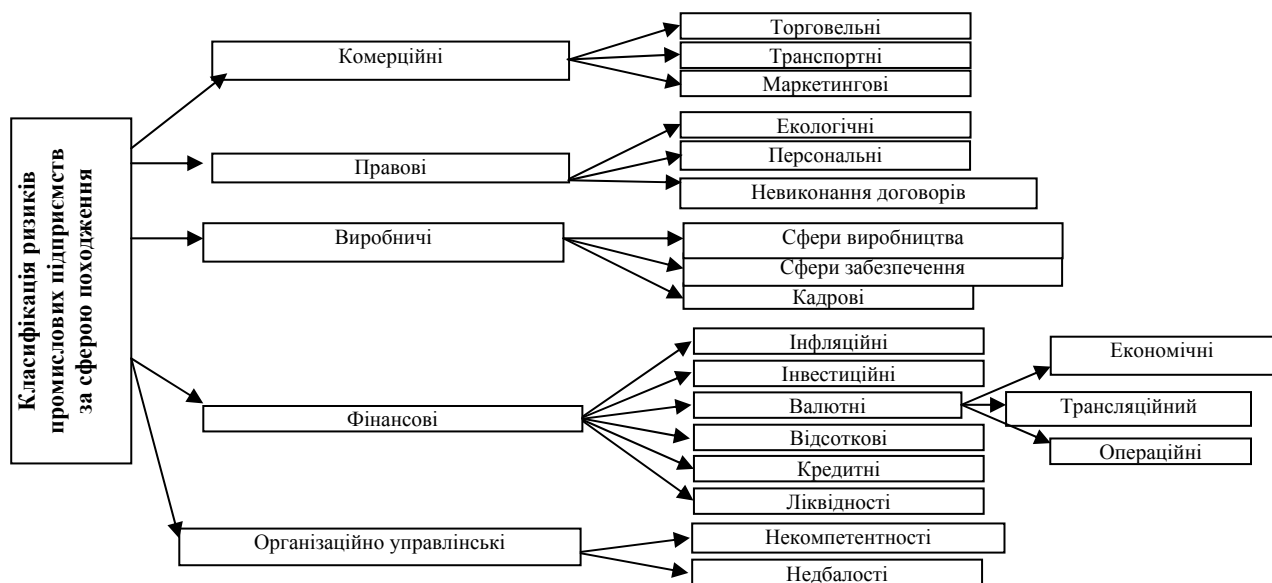


Рис. 2. Класифікація ризиків промислових підприємств за сферою походження

Аналіз наведених видів ризиків, оцінка їхнього внеску у формування кризових ситуацій промислового підприємства є одним з основних етапів управління його економічною безпекою. Результати такого аналізу лежать в основі розроблення випереджаючих впливів, спрямованих на ефективну ліквідацію наслідків від настання ризиків.

Висновки. Таким чином, класифікація ризиків промислових підприємств є вихідним пунктом для їх подальшого аналізу та оцінки. Планування економічного ризику на початковому етапі створення і функціонування промислового підприємства дає змогу ефективно діяти за умов динамічності, спричинених зовнішніми і внутрішніми змінами.

Автором було досліджено еволюцію формування наукових уявлень про ризик та запропоновано класифікацію ризиків, притаманних промисловим підприємствам.

Література

1. Альгин А.П. Риск и его роль в общественной жизни. – М.: Мысль, 1989. – 187 с.
2. Клапків М.С. Питання етимології економічного ризику // Фінанси України. – 2001. – № 4. – С. 14–21.
3. Лук'янова В.В. Методологічні підходи до класифікації ризиків // Вісник ХНУ. – 2007. – № 3/2. – С. 130–137.
4. Машина Н.І. Економічний ризик і методи його вимірювання: – К.: ЦНР, 2003. – 188 с.
5. Радецька Л.П. Оцінка економічного ризику в діяльності підприємств // Вісник ХНУ. – 2007. – № 6/1. – С. 158–162.
6. Сенейко Ю.В. Сучасні підходи до трактування категорії “ризик” // Регіональна економіка – 2006, № 1. – С. 206–211.
7. Управління підприємницьким ризиком / Під ред. Д.А. Штефанича. – Тернопіль: Економічна думка, 1999. – 224 с.

УДК 658:621(477)

Т.Д. РУЖИЦЬКА
Хмельницький національний університет

СУТНІСТЬ ТА СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ ПОНЯТТЯ “ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВА”

Проведено узагальнення наукових досліджень економічного потенціалу, розглянуто підходи до розуміння його суті. Визначено багатогранність поняття “економічний потенціал”. Наведено класифікацію його елементів за різними ознаками. Проаналізовано підходи до структуризації потенціалу підприємства. Висвітлено зміст економічного потенціалу підприємства.

Generalization of scientific researches of economic potential is conducted the approaches of understanding its essence are examined. Many-sided nature of the concept “economic potential” is revealed. Classification of its elements according to different features is given. Approaches to the structure of the enterprise potential are analyzed. The essence of the economic potential of the enterprise is revealed.

Актуальність теми. В умовах формування ринкової економіки в Україні виникає необхідність визначення економічного потенціалу підприємств. Особливо це стосується підприємств машинобудівної галузі оскільки частка їхньої продукції займає вагомe місце в валовому внутрішньому продукті України. Потенціал підприємства є однією із складових які допомагають в конкурентній боротьбі з іншими підприємствами. Оскільки від використання підприємством своїх потужностей чи то матеріальних, чи то трудових, чи то управлінських, залежить результат його діяльності.

Мета статті. Здійснити узагальнення наукових досліджень економічного потенціалу, розглянути його класифікацію, структуру та економічний зміст.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням сутності поняття “економічний потенціал підприємства” займалось досить багато вітчизняних вчених економістів таких, як Абалкін Л.Ц. [1], Будішева І.О. [2], Головкова Л.С. [3], Горбунов Е.П. [4], Лапін Є.В. [5], Петрович Й.М. [2], Попов Є.В. [6], Рєпіна І.М. [7], Самоукін Л.І. [8], Федонін О.С. [7], Хомяков В.І. [9]. В етимологічному значенні термін “потенціал” походить від латинського *potentia* і означає “потужність, сила”. У Великій Радянській Енциклопедії наведено таке визначення потенціалу: “засоби, запаси, можливості, джерела, що є в наявності та можуть бути мобілізовані, приведені в дію, використані для досягнення визначених цілей, реалізації плану, вирішення деякої задачі; можливості окремої особи, суспільства, держави в певній сфері”. Тлумачний словник української мови трактує термін “потенціал” як: “приховані здатності, сили для якої-небудь діяльності, що можуть виявитись за певних умов”.

Виклад основного матеріалу. Можна виділити чотири підходи до розуміння суті економічного потенціалу, які класифіковано за результатами аналізу наукових видань.

Так, перший підхід полягає в тому, що економічний потенціал подається як сукупна здатність галузей народного господарства. Так Б.М. Мочалов даний термін розуміє як “сукупна здатність галузей народного гос-